

Co-funded by
the European Union

ОЛЕНА СТІЛЮК

ЄВРОПА МІЖ / З / ПОПЕРЕДУ АМЕРИКИ ТА АЗІЇ: ЗМАГАННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ

в рамках проекту програми Erasmus+
«Європа та європейці у світлі змагань інтелектуальних традицій»
№ 101127471, ERASMUS-JMO-2023-MODULE

**Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін
імені О.М. Лазаревського
Кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин**

ОЛЕНА СТІЛЮК

**ЄВРОПА МІЖ / З / ПОПЕРЕДУ АМЕРИКИ ТА АЗІЇ:
ЗМАГАННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ**

**EUROPE BETWEEN / WITH / AHEAD OF AMERICA AND ASIA:
COMPETITION OF DEVELOPMENT STRATEGIES**

Навчально-методичний посібник
для організації освітнього процесу за кредитно-трансферною системою
для здобувачів освіти освітнього ступеня бакалавр
у галузі гуманітаристики

Чернігів
2023

УДК 32(4+7/8+5)(072)
С 85

Рецензенти: доктор історичних наук, професор Кондратьєв І.В.,
доктор історичних наук, професор Ячменіхін К.М.

Стрілюк О.Б. Європа між / з / попереду Америки та Азії: змагання стратегій розвитку / Europe between / with / ahead of America and Asia: competition of development strategies. Чернігів: Вид-во Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, 2023. 45 с.

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.

УДК 32(4+7/8+5)(072)
С 85

Друкується за рішенням кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин (протокол № 2 від 12 жовтня 2023 р.) та Вченої ради Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (протокол № 3 від 27 жовтня 2023 р.).

©Стрілюк О.Б., 2023

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	5
МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ	6
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	
ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ	7
ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ	10
ПЛАНІ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	11
КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ.....	39
АКРОНІМИ ТА АБРЕВІАТУРИ.....	40
ФОРМИ КОНТРОЛЮ	42
РОЗПОДІЛ БАЛІВ. ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ЗНАНЬ	43
ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПРОЄКТ	44

АНОТАЦІЯ

Спеціальний курс «Європа між / з / попереду Америки та Азії: змагання стратегій розвитку» викладається в рамках міждисциплінарного проєкту «Європа та європейці у світлі змагань інтелектуальних традицій» / Europe and Europeans in the Light of Intellectual Traditions' Rivalry, № 101127471, ERASMUS-JMO-2023-MODULE. Курс розраховано на здобувачів освітнього ступеня бакалавр, які навчаються у закладах вищої освіти за освітньо-кваліфікаційними програмами гуманітарних спеціальностей. Структура залікового кредиту цього спецкурсу побудована згідно вимогами Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS).

Не можна заперечувати унікальність проєкту єдиної європейської спільноти. Проте, багато хто вбачає в ЄС сьогодні скоріше економічну силу, ніж політичну. Міжнародний порядок, що склався у другій половині ХХ ст., змінюється. Велику роль у цьому відіграють США, які показують все більше протекціоністські тенденції. Відповідно до цих зрушень має змінитись і місце ЄС у новій міжнародній системі. Європейський Союз має право знайти своє місце у нових реаліях.

Світ відходить від ідеї беззаперечного миру, перемоги західних демократичних і гуманістичних цінностей, відкритих кордонів і лібералізації торгівлі. Міжнародні відносини набувають нових рис. Для того, щоб підготуватися до майбутнього, ЄС потрібно грати за правилами нової реальності – залучати більше ресурсів у нові сфери, бути солідарними у питаннях внутрішньої політики та прагматичними у своїй зовнішній політиці. Чи вдається це ЄС сьогодні та на яке майбутнє він може розраховувати? Адже очевидно, що лідерство у світі майбутнього буде також тісно пов'язано з технологічним розвитком, у якому зараз багато в чому лідирує Китай. Даний курс покликаний допомогти розібратися в цих важливих питаннях.

Вивчення дисципліни передбачає знайомство з європейськими інформаційними ресурсами зі стратегічної співпраці. Здобувачі освіти вдосконалять вміння визначати, характеризувати сильні та слабкі сторони соціально-політичних доктрин сучасності. Вони також зможуть визначати фактори, що впливають на формування образу Європи в сучасному світі, а також образу світу в сприйнятті європейців.

Курс сприятиме розвитку навичок аналізу політичних програм, аналітичних статей, заяв, оглядів, інтерв'ю інтелектуалів з актуальних питань стратегічного планування та розвитку. Застосування європейського досвіду, в свою чергу, стане в нагоді при розробці стратегій розвитку України.

Курс вивчається впродовж одного семестру та включає 10 годин лекційних і 16 годин семінарських занять. У підсумку здобувачі освіти складають залік.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Мета:

- розкрити сучасні підходи до формування сприйняття Європи як суб'єкта міжнародних відносин і перспектив успішного розвитку європейців в глобалізованому світі;
- уточнити порядок денний відносин з Америкою та Азією в світлі взаємної оцінки можливостей побудови конструктивних відносин, конкуренції в стратегіях розвитку;
- окреслити перспективи стратегічного партнерства / конкуренції / нейтралітету з лідерами / аутсайдерами світу.

Завдання:

- розкрити роль ЄС як глобального актора;
- проаналізувати формування спільної зовнішньої політики та політики безпеки Європи;
- розглянути трансатлантичну співпрацю зі США та висвітлити ставлення Вашингтона до євроінтеграційних процесів;
- визначити спільні цінності та спільні інтереси ЄС і США, розбіжності в питаннях акцентів і підходів;
- розглянути спільні ініціативи ЄС та Канади для поглиблення відносин, визначити, які є перешкоди на цьому шляху;
- дослідити, чи стає ближчою Азія? Визначити роль АСЕАН. Спробувати здійснити компаративістський аналіз інтеграційних моделей.
- проаналізувати зміни для ЄС в Азії, пов'язані з формуванням нової політики з КНР, співпрацею з Індією, Японією, Республікою Корея;
- дослідити, хто лідирує в конкуренції за Центральну Азію: Китай чи Європа?
- проаналізувати, чи Європейський політичний та соціальний досвід є цікавим і привабливим для еліт та народів Центральної Азії?
- Розкрити сутність політики «критичної взаємодії» щодо Північної Кореї;
- визначити роль і позицію ЄС щодо ситуації в Афганістані, М'янмі, його кроки щодо подолання криз;
- проаналізувати, чи є шанс легко інкорпорувати західні цінності, такі як: рівність, демократію та верховенство права в нові культури та очікувати їх стабільне процвітання.

ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. ЄС як глобальний актор

Залучення ЄС в сприяння миру, безпеці; запобігання конфліктам і їх вирішення в різних куточках світу; розвиток стійких демократій; сприяння захисту прав людини; підтримка миру, заснованого на правилах глобального порядку. Позитивне сприйняття процесу європейської інтеграції та ЄС загалом.

ЄС та Brexit, терористичні загрози, економічні й фінансові проблеми та зміна потоків імміграції, пандемія COVID-19, російсько-українська війна, санкції проти Росії, зовнішня політика Китаю. Розвиток ідей євроскептицизму, заперечення ефективності євроінтеграційного процесу. Підрив довіри до ЄС.

Зовнішні виклики як фактор згуртованості пересічних європейців у ставленні до ЄС та його ролі як актора міжнародної безпеки.

Стратегічний компас як амбітний план дій щодо посилення безпеки та оборонної політики ЄС до 2030 року. Мета Стратегічного компасу. Посилення стратегічної автономії ЄС і його здатність співпрацювати з партнерами для захисту своїх цінностей та інтересів. Сприяння позитивному розвитку глобальної та трансатлантичної безпеки, активізація підтримки глобального порядку, заснованого на правилах, центром якого є Організація Об'єднаних Націй.

Спільна оцінка стратегічного середовища, в якому діє ЄС, загроз і викликів, з якими стикається Союз. Охоплення всіх аспектів політики безпеки та оборони, чотири принципи: єдність, залученість, відповідальність, партнерство та побудований навколо чотирьох стовпів: діяти, інвестувати, партнерство та безпека.

Тема 2. Європейський Союз та Сполучені Штати

Дотримання спільних принципів демократії та ринкової економіки, гарантування спільної безпеки через дво- та багатосторонні механізми (ООН, НАТО, ОБСЄ, ОЄСР, СОТ). Глобалізація та зростаюча взаємозалежність США та ЄС. Еволюція трансатлантичних відносин.

Асиметричність відносин після Другої світової війни. Неможливість країн Європи гарантувати собі безпеку без підтримки США. Американський фактор у становленні європейських інтеграційних процесів. Встановлення дипломатичних відносин. Формалізоване співробітництво. Торгівельна політика.

Співпраця: енергія та стійкість, оборонні контракти. Проблеми: Саміти ЄС-США, Кіотський протокол, генетично модифікована їжа. Цифрова трансформація освіти: спільні стратегічні вектори ЄС і США. Широкопasmовий доступ (Broadband); прискорення цифрової грамотності

(Digital Literacy Accelerator); блокчейн в освіті (Blockchain in Education); штучний інтелект (Artificial Intelligence) (Priorities, 2021).

Тема 3. Відносини між ЄС та Канадою: розвиток динамічного партнерства

Історія відносин Канади та Європи. Спільне бачення міжнародного порядку, заснованого на правилах і спільній відданості демократичним цінностям, миру та безпеці, вільній торгівлі. Історичні, культурні, політичні та економічні зв'язки. Угоди. Рамкова угода про економічне співробітництво 1976 р. Декларація про трансатлантичні відносини 1990 р. Оттавський саміт 1996 р. Нова Політична декларація про відносини ЄС-Канада. Сфери співпраці та сфери конфлікту.

Угода про вільну торгівлю між Канадою та ЄС. Розгляд можливості приєднання Канади до Європейського Союзу: аргументи та контраргументи.

Угода про стратегічне партнерство 2017 р. Тісна співпраця у сфері зовнішньої політики (Україна, Індо-Тихоокеанський регіон, Арктика, Гаїті) і з галузевих питань (безпека і оборона, клімат, енергетика, цифрові дослідження). Трансформація до сучасної, ресурсоефективної економіки. Зміцнення економічної стійкості та безпеки для вирішення глобальних викликів. Підтримка позитивного, інклюзивного та орієнтованого на людину бачення цифрової економіки та суспільства.

Підтримка України у відповідь на агресивну війну Росії.

Тісна та успішна співпраця у сфері науки, технологій та інновацій: Угода про співробітництво в галузі мирного використання атомної енергії 1959 року; 1996 р. – Угода про науково-технічне співробітництво. 2022 р. – Спільний комітет з науково-технічного співробітництва: угода про зосередження науково-дослідницької співпраці на сільському господарстві, авіації, біоекономіці, охороні здоров'я, океанах, сировинних ресурсах, розумних містах і мобільності дослідників. «Горизонт Європа» – більше посилення двосторонньої науково-дослідницької співпраці.

Тема 4. Зміни для ЄС в Азії

Формування політики Європейського Союзу щодо **Китаю**. Зростання напруги у відносинах між США та Китаєм: загострення ситуації навколо Тайваню, небажання Пекіна засудити російську агресію. Новий виклик для ЄС – формування нової політики щодо КНР. Поєднання прагматизму та відданості демократичним цінностям.

Угода про співробітництво між ЄС та **Індією** 1994 року. Переговори про вільну торгівлю. Широка торговельна та інвестиційна угода. Саміти Індія-ЄС. Морське співробітництво. Зміна клімату. Співпраця Індії та ЄС щодо захисту даних та регулювання.

Історія відносин між ЄС та **Японією**. Політичні відносини та угоди. Торгівля. Інвестиції. Організації. Кліматична конференція COP28 та продовження тісної взаємодії з Європейським Союзом та країнами «Групи семи». Виклики через загострення ізраїльсько-палестинської ситуації та вторгнення Росії в Україну. Реалізація вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону.

Європейський Союз (ЄС) і **Республіка Корея** (Південна Корея) як важливі торгові партнери. Угода про вільну торгівлю 2011 р. Угоди щодо економіки, політики та безпеки (2020 р.).

ЄС-Афганістан. Спільна заява ЄС, НАТО, Канади та США щодо стану жінок і дівчат в Афганістані після приходу до влади руху «Талібан». G20 і пакет підтримки для афганського народу. Запобігання соціально-економічному колапсу в Афганістані. Протидія ЄС політиці Росії та КНР в Афганістані. Спроба ЄС забезпечити свої інтереси через представництво союзу.

Відносини Європейського Союзу та **Північної Кореї (КНДР)**. Політика «критичної взаємодії» щодо Північної Кореї. Гуманітарна підтримка. Торгівля та санкції.

ЄС-М'янма. Мусульманська меншина рохінджа. Політика влади – «етнічна чистка»? Втечі рохінджа з М'янми у Бангладеш. Засудження ЄС порушень прав людини. Репатріація біженців.

Переворот 2021 р. Реакція ЄС. Спеціальні заяви, введення санкцій, обговорення ситуації на переговорах з партнерами і захист ЄС своєї позиції. Ціннісно-орієнтована позиція ЄС. Ставлення до посилення Китаю в регіоні. Створення економічних цифрових і міжособистісних мереж.

Тема 5. Стратегія ЄС для Центральної Азії

Внутрішній вимір: держави Центральної Азії як одержувачі допомоги за новою Стратегією.

Зовнішній вимір: «треті стратегії» в Центральній Азії – суперники чи партнери ЄС?

Шляхи до успіху Нової Стратегії.

Сприяння сильному громадянському суспільству. Форум громадянського суспільства ЄС та Центральної Азії. Внесок громадянського суспільства та залучення до реалізації Стратегії ЄС для Центральної Азії на місцевому рівні за допомогою спеціальних програм.

Активізація ЄС в Центральній Азії: Ж. Боррель, А. Бербок. Необхідність обмеження впливу РФ та Китаю.

ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1.

ЄС як глобальний актор

1. Місія ЄС.
2. Стратегічний компас (безпека та оборона).
3. Принципи (єдність, залученість, відповідальність, партнерство).

Тема 2.

Європейський Союз та Сполучені Штати

1. Спільні цінності, мир і стабільність.
2. Захист нашої планети та сприяння зеленому зростанню.
3. Глибокі економічні зв'язки.
4. Цифрові технології та наука.

Тема 3.

Відносини між ЄС та Канадою: розвиток динамічного партнерства

1. Сприяння миру, безпеці та демократії.
2. Відповідь на агресію Росії проти України.
3. Використання потенціалу торгівлі, технологій та інновацій.
4. Контакти між людьми.

Тема 4.

Зміни для ЄС в Азії

1. Управління відносинами ЄС із Китаєм. «Багатограшний підхід».
2. Поглиблення відносин ЄС зі стратегічними партнерами – Індією, Японією та Республікою Корея.
3. Підтримка афганського народу (мирне та інклюзивне врегулювання та повага до основних прав усіх афганців, включаючи жінок, молодь та меншини).
4. «Критична взаємодія» ЄС з КНДР.
5. Усунення першопричин та сприяння належному поверненню біженців рохінджа до М'янми.
6. Створення економічних цифрових і міжособистісних мереж.

Тема 5.

Стратегія ЄС для Центральної Азії

1. Основа для співпраці між ЄС та Центральною Азією.
2. Пріоритети розвитку ЄС в Центральній Азії.
3. Посилення ролі громадянського суспільства.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Семінар 1.

Глобальна стратегія зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу

2 год.

1. Створення Європейського оборонного агентства: цілі, завдання, пріоритети розвитку.
2. Глобальна стратегія ЄС «Спільне бачення, єдиний підхід: сильна Європа».
  - 2.1. Спільні інтереси та принципи.
  - 2.2. Пріоритетні напрями зовнішніх зв'язків.
  - 2.3. Сильний Союз.
3. Україна у глобальній стратегії ЄС.

Постаті: *Жозеп Боррель, Їржі Шедіви, Федеріка Могеріні*

Довідково:

Європейське оборонне агентство – агентство Європейського Союзу, яке є органом загальної зовнішньої політики і політики безпеки, засноване 12 липня 2004 року. Рада Європейського Союзу створила агентство для підтримки держав-членів у їхніх зусиллях щодо вдосконалення європейського оборонного потенціалу в галузі кризового управління, європейської безпеки та оборонної політики. Головними функціями організації є розвиток оборонного потенціалу, сприяння європейському співробітництву в галузі озброєння, створення конкурентоспроможного європейського ринку військового обладнання, підвищення ефективності європейських оборонних досліджень і технологій. У 2015 році між Україною та Європейським оборонним агентством було підписано Адміністративну угоду, яка дала можливість нашій державі брати участь у проєктах під егідою Європейського оборонного агентства¹.

Методичні рекомендації:

Перше питання присвячено створенню Європейського оборонного агентства. Користуючись офіційним сайтом, документами спробуйте визначити його цілі, завдання.

---

¹ <https://www.kmu.gov.ua/news/yevropejske-oboronne-agentstvo-zacikavlene-u-rozshirenni-spiivpraci-z-ukrayinoyu>

Особливу увагу слід звернути на пріоритети розвитку потенціалу ЄС на 2023 р.

При розгляді **другого питання** слід розпочати з еволюції спільної безпекової та оборонної політики ЄС в 90-х рр. XX ст. на початку XXI ст. Проаналізувати концептуальні засади: Європейську стратегію безпеки (2003 р.) та особливу увагу приділити Глобальній стратегії ЄС із зовнішньої та безпекової політики «Спільне бачення, єдиний підхід: сильна Європа» (2016 р.).

Однією з особливостей Глобальної стратегії є щорічне оцінювання результатів її імплементації та визначення перспектив подальшої реалізації. Але це бачення буде неповним, якщо не враховуватиме погляди й оцінки з країн-партнерів, включаючи Україну, та їхні можливості і вклад в імплементацію Глобальної стратегії ЄС. Оцінки результатів реалізації Глобальної стратегії ЄС, їх впливу на Україну та її місця і ролі у зовнішній і безпековій політиці ЄС, пропозиції з подальшого розвитку взаємовідносин України і ЄС у цій сфері розглядаються у **третьому питанні**.

Джерела:

1. Європейське оборонне агентство (EDA). URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-defence-agency-eda_da
2. Європейське оборонне агентство зацікавлене у розширенні співпраці з Україною. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yevropejske-oboronne-agentstvo-zacikavlene-u-rozshirenni-spivpraci-z-ukrayinoyu>
3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу: Договори, Міжнародні документи від 07.02.1992 р., 25.03.1957 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_b06
4. Глобальна стратегія Європейського Союзу з питань зовнішньої політики і політики безпеки від 28.06.2016 р. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/feature_eu_global_strategy_full_text.pdf

5. Пріоритети розвитку потенціалу ЄС до 2023 року. URL:
6. СПІЛЬНІ ДІЇ РАДИ 2004/551/CFSP від 12 липня 2004 року про створення Європейського оборонного агентства. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32004E0551>
7. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf
8. THE EUROPEAN UNION'S GLOBAL STRATEGY THREE YEARS ON, LOOKING FORWARD. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eu_global_strategy_2019.pdf

Література:

1. Битяк Ю. П., Яковюк І. В. Спільна політика безпеки і оборони ЄС: еволюція і стратегія розвитку. Євроатлантична інтеграція України: свідомий вибір моделі безпеки: зб. наук. ст. за матеріалами III Харків. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова. Харків, 2017. Ч. 1. С. 3–9.
2. Глобальна стратегія ЄС: Місце, роль і внесок України. Аналітична записка. Жовтень 2017 р. URL: http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/PolicyEU_Ukr.pdf
3. Пошедін О. І. Нове життя спільної політики безпеки та оборони Європейського Союзу: орієнтири для України. *Вісник НАДУ при Президентові України*. Київ, 2017. № 2. С. 48–54.
4. Слюсаренко Ю. А., Шпак Д. Р. Правові аспекти здійснення і реалізації спільної зовнішньої безпеки, політики безпеки Європейського Союзу. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2013_114%281%29__7
5. Руссу К. С. Розвиток спільної політики безпеки ЄС. Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики: зб. наук. статей за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 травня 2016 р. / редкол. А. П. Гетьман, І. В. Яковюк, В. І. Самощенко та ін. Харків: Право, 2016. 536 с.

Питання для самоконтролю та дискусії:

1. Які нові виклики на межі 80–90-х рр. XX ст. вплинули на формування засад зовнішньої політики та політики безпеки ЄС?
2. У чому полягають цілі спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС?
3. Які зміни щодо зовнішньої політики та політики безпеки ЄС були внесені Лісабонськими договорами?
4. У чому полягає місія Європейського оборонного агентства (EDA)?
5. Кому вигідно Європейське оборонне агентство?

6. З якими країнами за межами ЄС має угоди Європейське оборонне агентство (EDA)?
7. Якими є пріоритети потенціалу розвитку ЄС у сфері безпеки та оборони?
8. Як можна оцінити значення та результати реалізації Глобальної стратегії ЄС?
9. У чому полягають перспективи співпраці України з ЄС у сфері зовнішньої політики та безпеки?
10. Які рекомендації можна сформулювати в контексті подальшої імплементації Глобальної стратегії ЄС і ролі та внеску України у неї?

Семинар 2.

Центральна Африка та Європейський Союз

2 год.

1. Політичні відносини та співробітництво між ЄС та Центральною Африкою.
2. Стратегія та план дій ЄС щодо Гвінейської затоки.
3. Регіон Сахель і ЄС.

Постаті: *Невен Мимиця, Жан-Клод Юнкер*

Методичні рекомендації:

Починаючи розгляд **першого питання**, слід відзначити, які країни включає регіон Центральної Африки, яку кількість населення та наскільки він є багатим на природні ресурси. Говорячи про *політичні відносини*, слід з'ясувати, що є їх підґрунтям, а також проаналізувати такі пріоритетні напрямки як:

- політична інтеграція та співпраця у сфері миру та безпеки;
- економічна та торговельна інтеграція (включаючи економічну інфраструктуру);
- стале управління природними ресурсами.

Аналізуючи *співробітництво* Центральної Африки та ЄС, варто зупинитись на розгляді підписаної 23 червня 2015 р. Регіональної індикативної програми Центральної Африки (RIP) 11-го Європейського фонду розвитку.

Розглядаючи **друге питання**, варто відзначити чим обумовлена підвищена увага ЄС до Гвінейської затоки. Аналізуючи документи EU Strategy on the Gulf of Guinea (Стратегія ЄС щодо Гвінейської затоки) та Council conclusions on the Gulf of Guinea. Action Plan 2015–2020 (Висновки Ради щодо Гвінейської затоки. План заходів на 2015–2020 роки) слід визначити пріоритетні напрямки взаємодії.

При розгляді **третього питання** варто відзначити, чому відносини з регіоном Сахель і, зокрема, з країнами G5 Sahel (Буркіна-Фасо, Чад, Малі, Мавританія та Нігер) мають стратегічне значення для ЄС. Особливу увагу

варто звернути на такі аспекти як: безпека та стабільність, міжнародний клімат та зобов'язання щодо сталого розвитку та шляхи міграції, пов'язані з Європою. Проаналізуйте документи, які свідчать про плани та дії ЄС в регіоні.

Джерела:

1. A Joint Africa-EU Strategy (Lisbon, 9 December 2007). Council of the European Union. 16344/07 (Presse 291). 82 p. URL: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/97496.pdf
2. Africa - Council conclusions (30 June 2020). URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9265-2020-INIT/en/pdf>
3. Council conclusions on the Gulf of Guinea. Action Plan 2015–2020. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/21521/st07168en15.pdf>
4. EU-Africa Declaration on migration and mobility / Fourth EU-Africa Summit. 2-3 April 2014, Brussels. URL: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2014/04/pdf/fourth-eu-africa-summit-eu-africa-declaration-on-migrationand-mobility/>
5. EU paves the way for a stronger, more ambitious partnership with Africa. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_373
6. EU Strategy on the Gulf of Guinea. Foreign affairs Council meeting Brussels, 17 March 2014. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/28734/141582.pdf>
7. The EU boosts its support to recovery and development in the Central African Republic. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_15_5040
8. The EU engagement with the Central African Republic. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_15_5041
9. The European Union's Integrated Strategy in the Sahel - Council Conclusions (16 April 2021). URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7723-2021-INIT/en/pdf>

Література:

1. Андрущенко С.В. Стратегія Європейського Союзу щодо Африканського континенту. / Європейський Союз у міжнародних відносинах: навч. посібник. К.: ВПЦ «Київський університет», 2021. С. 442–461.
2. Євросоюз затвердив стратегію посилення присутності на ключових морських коридорах. URL: <https://www.blackseanews.net/read/201959>
3. ЄС виділив €1,8 млрд. на вирішення міграційних проблем в Африці. URL: https://lb.ua/world/2015/11/12/320763_es_videlil_18_mlrd_reshenie.html
4. ЄС засудив спробу військового перевороту в Нігері. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3740948-es-zasudiv-sprobu-vijskovogo-perevorotu-v-nigeri.html>

5. ЄС надає 50 млн. євро для африканських військових сил в Сахелі. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2017/06/6/7066723/>
6. ЄС хоче направити нову місію у Гвінейську затоку – ЗМІ. URL: <https://www.dw.com/uk/es-hoce-napraviti-novu-misiu-u-gvinejsku-zatoku-zmi/a-66641618>
7. Жозеп Боррель застерігає: «Європа у небезпеці». URL: <https://bintel.org.ua/analytics/politics/zhozep-borrel-zasterigaye-yevropa-u-nebezpeci/>
8. Олійник Ю. Гвінейська затока – нове Сомалі: куди й чому перемістився центр морського піратства. URL: <https://novynarnia.com/2020/05/08/guinea-gulf/>
9. Толстов С.В. Тенденції політичної взаємодії між ЄС та країнами Африки. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/3286/1/Tendentsii%20politychnoi%20vzaiemodii%20mizh.pdf>
10. Ramet V. Africa. 09/2016 / Fact Sheets on the European Union. URL: <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/displayFtu.html?>

Питання для самоконтролю та дискусії:

1. Чому ЄС потрібна нова Стратегія з Африкою?
2. Які виклики є спільними для ЄС та Африки?
3. Якими є основні сфери подальшої співпраці ЄС – Центральна Африка?
4. Які економічні зв'язки існують між Європою та Центральною Африкою?
5. Скільки допомоги на розвиток та гуманітарної допомоги ЄС надає Африці?
6. Що робить ЄС для збільшення інвестицій і створення робочих місць в Африці?
7. Чи буде ЄС надавати пріоритет торгівлі, інвестиціям та економічному зростанню над правами людини? Як Стратегія сприятиме дотриманню прав людини?
8. Що робить ЄС для сприяння миру та стабільності в Африці?
9. Яким чином ЄС співпрацюватиме з Африкою у сфері міграції та мобільності?
10. Європейська комісія хоче очолити перехід до здорової планети та нового цифрового світу. В обох цих питаннях чи взаємодія ЄС з Африкою зберігає свою актуальність?

Семинар 3.

Процвітаюча та стабільна Канада й Європа: нова стратегія відносин

1. Інституалізація відносин.
2. Посилення стратегічного співробітництва.
3. Підтримка прав людини та демократії.

Постаті: *Джастін Трюдо, Стівен Харпер, Кетрін Ештон, Стоквелл Дей*

Методичні рекомендації

Відносини Канади з Європою є наслідком історичних зв'язків, породжених колоніалізмом і масовою європейською імміграцією до Канади. При розгляді цих зв'язків у **першому питанні** слід звернути увагу, що надзвичайно тісні відносини з Канадою має Сполучене Королівство через її британське колоніальне минуле. Однак 31 січня 2020 р. Сполучене Королівство перестало бути членом Європейського Союзу. Проаналізуйте, чи правильно стверджувати, що історично відносинам Канади зі Сполученим Королівством та США зазвичай надавався пріоритет перед відносинами з континентальною Європою? Канада мала зв'язки з європейськими країнами через західний альянс під час Другої світової війни, Організацію Об'єднаних Націй і НАТО до створення Європейського економічного співтовариства.

Історія відносин Канади з ЄС найкраще задокументована в низці економічних угод. Відтак, варто звернути увагу:

- у 1976 році Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) і Канада підписали Рамкову угоду про економічне співробітництво;

- у 1976 році в Оттаві відкрилося Представництво Європейської Комісії в Канаді;

- у 1990 році європейські та канадські лідери прийняли Декларацію про трансатлантичні відносини, розширивши сферу своїх контактів і встановивши регулярні зустрічі на саміті та на рівні міністрів;

- у 1996 році на Оттавському саміті було прийнято нову Політичну декларацію про відносини ЄС-Канада, в якій було прийнято спільний План дій, що визначає додаткові конкретні сфери співпраці.

Розглядаючи **друге питання**, варто відзначити, співпраця в яких стратегічних сферах є найбільш актуальною для ЄС та Канади:

- міжнародний мир і безпека;
- права людини;
- захист навколишнього середовища;
- дослідження;
- інновації;
- енергетична безпека;
- освіта.

Які є механізми її здійснення?

При розгляді **третього питання**, варто зробити акцент на тому, які цінності поділяють ЄС та Канада:

- цінності свободи,

- демократії,
- різноманітності,
- інклюзивності та
- прав людини.

Зверніть увагу на спільне членство в міжнародних організаціях:

- Канада та Організація Об'єднаних Націй (ООН);
- Канада та Організація Північноатлантичного договору (НАТО);
- Канада та Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ);
- Канада та Світова організація торгівлі (СОТ);
- Канада та Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

На саміті в Брюсселі в червні 2021 р. лідери ЄС та Канади підтвердили свої зобов'язання щодо посилення сприяння міжнародному миру та безпеці, захисту прав людини, гендерної рівності, ліберальної демократії та верховенства права, а також поваги до міжнародного права. Перед обличчям зростаючих загроз, які кроки передбачені в реалізації цих зобов'язань ЄС та Канадою?

Джерела:

Delegation of the European Union to Canada

1. Agreement between the European Union and Canada establishing a framework for the participation of Canada in the European Union crisis management operations. *Official Journal of the European Union*. 01/12/2005. L315. P. 21–26.
2. Comprehensive Economic and Trade Agreement between Canada, of the one part, and the European Union and its Member States, of the other part. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10973-2016-INIT/en/pdf>
3. EU-Canada Strategic Partnership Agreement. URL: https://www.eeas.europa.eu/node/13529_en
4. EU-Canada Summit 2023 - Joint Statement. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_23_6054

5. Europe and Canada Seek to Mandate Human Rights Due Diligence and Transparency Obligations on Companies and Their Global Partners. URL: <https://www.jdsupra.com/legalnews/europe-and-canada-seek-to-mandate-human-4289237/>
6. Opinion of the Economic and Social Committee on 'Relations between the EU and Canada'. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:51996IE1399>
7. Strategic Partnership Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Canada, of the other part. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2016.329.01.0045.01.ENG&toc=OJ:L:2016:329:FULL
8. Transatlantic Declaration on EC-US Relations, 1990. URL: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/124320/trans_declaration_90_en.pdf

Література:

1. Антохів-Сколосдра О.М. Безпековий вимір відносин Канади з Європейським Союзом. *Грані*. 2014. № 6. С.135–140.
2. Антохів-Сколосдра О.М. Інституціоналізація відносин Канади з європейськими співтовариствами. *Грані*. 2015. № 2. С.134–140.
3. Антохів-Сколосдра О. Ключові пріоритети співпраці Європейського Союзу і Канади у ХХІ ст. Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2013. 58 с.
4. Антохів-Сколосдра О. Політичні аспекти відносин Канади з Європейським Союзом. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка. *Політичні науки*. 2020. № 85. С. 353–356.
5. ЄС і Канада розпочали стратегічне партнерство з постачання сировинних матеріалів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3268248-es-i-kanada-rozpocali-strategicne-partnerstvo-z-postacanna-sirovinnih-materialiv.html>
6. Boardman R.-J. The Canada-European Communities Framework Agreement: A Canadian Perspective. Saskatoon, SK: Canadian Council for European Affairs, 1984. 195 p.
7. Deblok C., Rioux M. From economic dialogue to CETA: Canada's trade relations with the European Union. 2011. URL: <https://doi.org/10.1177/002070201106600104>
8. EU and Canada celebrate fourth anniversary of comprehensive trade agreement (CETA). URL: <https://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=2302>
9. Granatstein J. L., Bothwell R. *Pirouette: Pierre Trudeau and Canadian Foreign Policy* Toronto: University of Toronto Press, 1990. P. 33–35.
10. Leblond P. Le libre- change avec l'Europe. Quel est l'int r t pour le Canada? *Politique trang re du Canada*. 2009 . Vol. 15 (1). P. 60–76.
11. Mahant E. Canada and the European community: The first twenty years. *Journal of European Integration*. 1981. Vol.4. N3. P. 263–279.

12. Mahant E. Canada and the European Community: The New Policy. *International Affairs*. 1976. Nr.4 (52). P. 551–564.
13. Mathews R. A. Britain's Move into Europe: The Implications for Canada. *Behind the Headlines*. 1972. Nr. 5–6 (31). P. 3–11.
14. Pentland Ch. L'option Europe enne du Canada dans les ann es 80. 1983. Vol. 14. Nr. 1. P. 39–58.
15. Pitts G. Storming the Fortress: How Canadian Business Can Conquer Europe in 1992. Toronto: Harper Collins, 1990. 213 p.
16. Transatlantic Partners: Canadian Approaches to the European Union. Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press, 1999. 298 p.
17. Senate Report. European Integration. *Senate Report*. 1996. July. P. 98–117.
18. Sharp M. Canada-US Relations: Options for the Future. *International Perspectives*. 1972. Autumn [special issue]. P. 13–20.

Питання для самоконтролю та дискусії:

1. Чи існують сфери конфлікту між Канадою та ЄС? Які саме?
2. Хто з відомих політичних діячів найбільше підтримував ідею щодо угоди про вільну торгівлю між Канадою та ЄС?
3. Чи вирішено розбіжності щодо вимог Канади по отриманню візи для громадян ЄС країн-членів ЄС – Румунії та Болгарії?
4. Чи відповідає дійсності той факт, що з 2005 року розглядалась можливість приєднання Канади до Європейського Союзу (ЄС)?
5. Чи проводилось опитування думки європейців чи канадців щодо зближення та членства в ЄС?
6. Чи відповідає Канада Копенгагенським критеріям для членства в ЄС?
7. Уряд Канади наполягав на розширенні міжнародного співробітництва в галузі науки – включаючи можливість приєднання до великих науково-дослідних програм Європейського Союзу, зокрема до програми Horizon Europe з 2021 року. Чи вдалося реалізувати такі наміри?
8. Чи можна вважати, що з моменту приходу на посаду в листопаді 2015 року уряд Трюдо зробив дослідження та інновації основною стратегією?
9. Багато лідерів канадської науки бачать розширення дослідницької співпраці з ЄС як природне продовження торгової угоди між Канадою та ЄС. Чим це можна пояснити?
10. Якою є мета та цілі програми New Frontiers in Research Fund?

Семинар 4.

Європейський Союз – США: на шляху до оновленого трансатлантичного партнерства

1. Історія відносин: від обміну спостерігачами до Трансатлантичної декларації 1990 р.
2. Мадридський саміт 1995 р. та Нова Трансатлантична програма (NTA).
Аналіз цілей для співпраці:
  - 2.1. сприяння миру та стабільності, демократії та розвитку у всьому світі;
  - 2.2. реагування на глобальні виклики;
  - 2.3. сприяння розширенню світової торгівлі та зміцненню економічних відносин;
  - 2.4. будівництво мостів через Атлантику.
3. Досягнення та проблеми.
4. Новий порядок денний покращення відносин ЄС-США.

Персоналії: *Дональд Трамп, Джо Байден, Урсула фон дер Ляєн, Марк Гітенштейн*

Методичні рекомендації:

Розгляд **першого питання** варто розпочати з короткого висвітлення історії відносин, які розпочалися 1953 р., коли американські дипломати відвідали Європейське співтовариство вугілля та сталі. Далі – зупинитись на:

- відкритті представництва США при ЄОВС у Люксембурзі в 1956 р.;
- заснуванні Представництва Європейської Комісії у Сполучених Штатах у Вашингтоні, округ Колумбія, в 1954 р.;
- заснуванні Представництва Сполучених Штатів при Європейських Співтовариствах, нині Представництво Сполучених Штатів при Європейському Союзі, створеному в 1961 р. в Брюсселі.

Варто зупинитись на розгляді прийнятої в 1990 р. Трансатлантичної декларації. Співпраці в яких сферах вона передбачала?

Друге питання присвячено аналізу результатів Мадридського саміту 1995 р. та змісту Нової Трансатлантичної програми. Які були її основні цілі?

Висвітлюючи **третє питання**, варто зупинитись на здобутках співпраці ЄС-США: вони домінують у світовій торгівлі, відіграють провідну роль у міжнародній дипломатії та військовій силі. Варто розглянути питання створення 1907 р. Трансатлантичної економічної ради.

Розгляньте також європейський досвід роботи з адміністрацією Трампа (2017–2021 рр.). Чи можна його вважати вдалим? Визначте проблемні сфери у відносинах ЄС-США (смертна кара, міжнародний кримінальний суд, війна в Іраку, Кіотський протокол, взаємність безвізового режиму, Північний потік, проблема Афганістану тощо).

Четверте питання присвячено розгляду нового порядку денного покращення відносин ЄС – США. Як налаштована нова адміністрація Байдена?

Джерела:

U.S.mission to the European Union

The European Union and the United States

Transatlantic Consumer Dialogue (TACD)

1. The European Union and the United States Global partners, global responsibilities. URL: <https://web.archive.org/web/20120105104720/http://www.eurunion.org/partner/eusrelations/EUUSGlobParts.pdf>
2. Country Reports on Human Rights Practices. URL: <https://2017-2021.state.gov/reports/2018-country-reports-on-human-rights-practices/>
3. Information Guide EU-US Relations. URL: <https://aei.pitt.edu/75414/2/EU-US-Relations.pdf>
4. Transatlantic Declaration on EC-US Relations, 1990. URL: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/124320/trans_declaration_90_en.pdf
5. Trade information between EU and United States. URL: <https://www.europarl.europa.eu/thinktank/infographics/tradeflows/public/partners.html?country=us>
6. The New Transatlantic Agenda. URL: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/210469/New-Transatlantic-Agenda_EN.pdf

Література:

1. Бондаренко А. Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство як новий виклик системі міжнародних відносин. Спільне. URL: <https://commons.com.ua/uk/transatlantichne-torgivelne-ta-investitsijne-partnerstvo-yak-novij-viklik-sistemi-mizhnarodnih-vidnosin/>
2. Гарднер, Ентоні Луццатто. Зірки з смужками: важливе партнерство між Європейським Союзом і Сполученими Штатами. Springer Nature, 2020.
3. Лундестад, Гейр. Сполучені Штати та Західна Європа з 1945 року: від «імперії» за запрошенням до трансатлантичного дрейфу. Oxford University Press, 2005.

4. Мовчан В. Трансатлантична зона вільної торгівлі. Виклики та можливості для України. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/07/27/7036267/>
5. Момент Обама: європейські та американські перспективи. URL: https://web.archive.org/web/20110304231435/http://www.iss.europa.eu/uploads/media/The_Obama_Moment__web_A4.pdf
6. Топличану, Стефан Каталін. Економічна конкуренція між США, Європейським Союзом та Китаєм. *Виклики суспільства знань*. URL: https://www.researchgate.net/publication/348957311_THE_ECONOMIC_COMPETITION_BETWEEN_UNITED_STATES_EUROPEAN_UNION_AND_CHINA
7. Collomb V. Transatlantic Business Dialogue Presses for More Open Markets. *European Affairs*. URL: https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/ea/2000_spring/ea_spr00e.html
8. Steven Blockmans, Simon J. Evenett, Claudia Kemfert, Simona R. Soare, Stephan Wittig. The New Transatlantic Partnership. URL: <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2021/number/1/article/the-new-transatlantic-partnership.html>

Питання для самоконтролю та дискусії:

1. В якому році США та ЄС відзначили 50-річчя дипломатичних відносин?
2. Чи правильно вважати, що прийняттям Трансатлантичної декларації 1990 р. було започатковано регулярний політичний діалог між США та ЄС на різних рівнях?
3. Що передбачав спільний план дій ЄС та США, після ухвалення Нового Трансатлантичного порядку денного?
4. Про активізацію співпраці у яких сферах було досягнуто домовленості на Лондонському саміті 1998 р.?
5. Які країни-члени ЄС є також членами Організації Північноатлантичного договору (НАТО)?
6. Чи мають країни члени ЄС повністю інтегровану зовнішню політику? Яке значення це має для розвитку відносин ЄС-США?
7. Чи змогла адміністрація Д. Трампа знайти шляхи співпраці з ЄС у питаннях торгівлі, кліматичних дій та приєднання до міжнародних договорів?
8. У яких основних сферах адміністрація Байдена прагне до партнерства з ЄС ?
9. З якою метою створено Трансатлантичну економічну раду?
10. Деякі вчені визначають США як «державу воїнів», а про ЄС говорять, що його дипломатія заснована на «м'якій силі». Чи поділяєте Ви такі погляди? Думку обґрунтуйте.

Семінар 5.

Становлення ЄС як гравця у сфері безпеки в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні

1. Інтеграційні процеси в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.
2. Нові виклики для Європейського Союзу в АТР.
3. США та ЄС в АТР: узгоджена політика чи конкуренція підходів?

Персоналії: *Жозе Мануель Баррозу, Роберта Мецола, Жозеп Боррель*

Методичні рекомендації:

Розглядаючи **перше питання**, слід надати характеристику Азіатсько-Тихоокеанського регіону; визначити історичні, географічні, соціо-культурні передумови розвитку інтеграційних процесів; охарактеризувати економічні передумови розвитку інтеграційних процесів; проаналізувати сучасний економічний розвиток Азіатсько-Тихоокеанського регіону; визначити роль АТЕС у формуванні інтеграційних процесів Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

При розгляді **другого питання**, варто зупинитись на тому, які тенденції впливають на розвиток сучасних міжнародних відносин (наприклад, вплив глобалізації), що змінюється в особливостях викликів та погроз безпеці?

Пригадайте, в яких документах ЄС позначені потенційні джерела погроз безпеці та стабільності? Проаналізуйте:

- A secure Europe in a better world – the European Security Strategy, December 2003 (Безпечна Європа в кращому світі – Європейська стратегія безпеки, грудень 2003 року);
- Report on the implementation of the European Security Strategy – providing security in a changing world, 2008 (Звіт про виконання Європейської стратегії безпеки – гарантування безпеки у світі, що змінюється, 2008);
- Internal Security Strategy for the European Union "towards a European Security model", 23 February 2010 (Стратегія внутрішньої безпеки Європейського Союзу «на шляху до моделі європейської безпеки», 23 лютого 2010).

Вкажіть, які перепони зустрічає ЄС при здійсненні характерної для нього «м'якої політики» в АТР, та як відбувається координація політичних рішень і дій ЄС в АТР.

Розгляд **третього питання**, передбачає визначення цілей та розгляд конкретних кроків політики США та ЄС в АТР. Подумайте, чи є їхні пріоритети в регіоні спільними, чи мова йде про конкуренцію підходів.

Джерела:

**Official website of the organization
Asia-Pacific Economic Cooperation**

1. A secure Europe in a better world – the European Security Strategy, December 2003. Council of the European Union. 2009. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/30823/qc7809568enc.pdf>
2. Internal Security Strategy for the European Union "towards a European Security model", 23 February 2010.
3. Report on the implementation of the European Security Strategy – providing security in a changing world, 2008. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/reports/104630.pdf

Література:

1. Астахов К.В. Розвиток інтеграційних процесів як загальносвітова тенденція. Соціально-економічні явища та процеси. № 11. 2011. С. 33–37.
2. Демчук Б. Стратегічні пріоритети економічного розвитку країн АТР. Дослідження міжнародної економіки: Зб. наук. пр. К.: ІСЕМВ НАН України, 2011. № 1 (66). С. 114-125
3. Іванов Є.І. Мегарегіональні торговельні угоди: основні положення та потенційний вплив на глобальну торгівлю. Науковий вісник ХДУ. Серія: Економічні науки. 2016. Вип. 17 (1). С. 38–42
4. Городня Н.В. Інтеграційні процеси в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в глобальну епоху: регіональна специфіка URL: https://elibrary.ivinas.gov.ua/654/1/Nvdau_2012_18%28spets.__14.pdf
5. Милосердна І. М. Азіатсько-Тихоокеанський регіон та проекти його розвитку: кінець ХХ – початок ХХІ століття. Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. 2020. Вип. 65. С. 130–138.
6. Тенденції розвитку ситуації в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/archiv-regioni/archivaziya/archiv-insha-aziya/atr/
7. Чайковська М.В., Іщук Ю.А., Сучасні проблеми розвитку Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Збірник «Вчені записки» ДВНЗ, КНЕУ, 2022. № 27 (3)
8. Шергін С. О. Геополітична конфігурація регіональних суб'єктів АТР у контексті трансформації міжнародної системи. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/3037/1.pdf>

9. Шергін С. О. Дилема Азійсько-Тихоокеанського регіоналізму. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2015. Вип. 22 (2). С. 36–49.
10. Фостійчук В. Геополітичні процеси в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні та їх вплив на забезпечення національної безпеки. URL: <http://cheloveknauka.com/geopoliticheskie-protsessy-v-aziatsko-tihookeanskomregione-i-ihvliyanie-na-obespechenie-natsionalnoy-bezopasnostirossi#ixzz5koqDQOkk>
11. Frost E. *New Asian Regionalism*. London: Lynn Rienner Publishing, 2008. 293 р.
12. Sukwon Choi *Asia pacific. We are different because we were born worldwide*. 2020. URL: https://aimsinternational-com.translate.google.com/our-globalpresence/asia-pacific/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc (Last accessed. 23.08.2022)

Питання для самоконтролю та дискусії:

1. Чому багато вчених, громадських і політичних діячів приходять до висновку, що повоєнні двосторонні договори США і країн АТР є лише історико-юридичною формальністю на сьогоднішній день?
2. Чи могла Європа зайняти активну позицію при формуванні повоєнної системи регіональної безпеки в АТР?
3. Чому міркування про Європейський Союз як про активного та послідовного актора гарантування безпеки тривалий час викликали лише скептицизм, особливо в азійських партнерів?
4. Чи свідчить формування нового глобального середовища про появу нових викликів та погроз безпеці, що стали більш мінливими та взаємопов'язаними?
5. Які «зовнішні» виклики при гарантуванні безпеки ЄС були визначені у відповідності з Європейською стратегією безпеки (2003 р.)?
6. Які загрози для ЄС додалися у документі 2008 р.: «Звіт про впровадження Європейської стратегії безпеки – Гарантування безпеки у світі, що змінюється»?
7. Які «внутрішні виклики» безпеці ЄС позначені в Стратегії внутрішньої безпеки Європейського Союзу «на шляху до моделі європейської безпеки» 2010 р.?
8. Чи має ЄС достатній організаційний потенціал і певну інституційну базу для здійснення своєї політики в АТР?
9. Чим викликаний розворот США на АТР у період президентства Б. Обами? Чи можна вважати цей зсув пріоритетів США в АТР новою стратегією?

ЄС та АСЕАН

1. Становлення та еволюція відносин.
2. Економічна ефективність інтеграційних об'єднань ЄС та АСЕАН.
3. Підтримка розбудови спільноти АСЕАН.

Персоналії: *Лі Куан Ю, Мохамад Махатхір, Хов'єр Солана, Ютта Урпілайнен, Лім Джок Хой, Шарль Мішель*

Методичні рекомендації:

Розглядаючи **перше питання**, слід відзначити, що діалог між ЄС та АСЕАН триває вже понад 40 років. Висвітліть історію відносин: встановлення неформальних зв'язків ЄС та АСЕАН у 1972 р., формалізація відносин у 1977 р. та їх інституалізація після підписання Угоди про співпрацю АСЕАН-ЄС у березні 1980 р.

Проаналізуйте Нюрнберзьку декларацію про посилене партнерство між ЄС і АСЕАН, прийняту в березні 2007 р., зазначте коли і за яких обставин було встановлено дипломатичні відносини.

Важливою віхою, що посилює політичну та безпекову взаємодію ЄС із регіоном, стало приєднання до Договору про дружбу та співпрацю в Південно-Східній Азії у 2012 р. Розкажіть про заснування дипломатичної місії в АСЕАН і призначення спеціального посла.

Відзначте, коли діалогове партнерство ЄС-АСЕАН було піднесено до рівня стратегічного партнерства.

Для кращого засвоєння матеріалу пропоную виконати завдання – заповните пропуски в таблиці:

ОСНОВНІ ЕТАПИ ЄС-АСЕАН²

Рік	Подія
1972 р.	Встановлюються неофіційні стосунки
1977 р.	
1978 р.	1-а зустріч міністрів, Брюссель

² Див.: EU-ASEAN MILESTONES. URL: https://www.eeas.europa.eu/asean/european-union-and-asean_en?s=47&page_lang=en

	Підписано Угоду про співпрацю АСЕАН-ЄС
1980 р.	Створено спільний комітет співпраці (СКС)
	ЄС і ASEAN+3 заснували Азійсько-європейську зустріч (ASEM)
2005 р.	ЄС і АСЕАН співпрацюють у Моніторинговій місії Ачех
2007 р.	
	ЄС та його країни-члени починають призначати представників в АСЕАН
	Приєднання ЄС до Договору про дружбу та співпрацю (ТАС) АСЕАН
2012 р.	Прийнято план дій Бандар-Сері-Бегаван на 2013–2017 рр.
	Призначено 1-го спеціального посла ЄС в АСЕАН
	Створено місію ЄС в АСЕАН
2017 р.	Прийнято План дій АСЕАН-ЄС на 2018-2022 рр.
	ЄС і АСЕАН стають стратегічними партнерами
2021 р.	Місія ЄС в АСЕАН стає повноправним Представництвом ЄС в АСЕАН

Розгляд **другого питання** передбачає аналітичну оцінку особливостей і результативності економічної політики ЄС і оцінку специфіки економічних цілей і ефективності функціонування інтеграційного об'єднання АСЕАН. Спробуйте зробити порівняльний аналіз міжнародних стратегій економічного розвитку та результатів діяльності інтеграційних об'єднань ЄС і АСЕАН.

При розгляді **третього питання** зверніть увагу, що ЄС є важливим партнером АСЕАН та її держав членів у сфері розвитку. Проаналізуйте, чи торкаються програми регіонального розвитку таких проблем, як:

- зв'язки через сталу економічну інтеграцію та торгівлю;
- зміна клімату, навколишнє середовище та боротьба зі стихійними лихами;
- всебічний політичний діалог ЄС-АСЕАН у спільних сферах інтересів;
- вища освіта та студентська мобільність в АСЕАН;
- усунення насильства щодо жінок і дівчат і підтримка прав і можливостей трудящих жінок-мігрантів.

Розгляньте, коли розпочався діалог АСЕАН-ЄС з цілей сталого розвитку.

Підведіть підсумки щодо проблем, досягнень та майбутніх перспектив відносин ЄС-АСЕАН.

Джерела:

The EU and ASEAN

ASEAN Regional Forum

1. Cooperation Agreement between Member Countries of ASEAN and European Community. Kuala Lumpur, 7 March, 1980. URL: <https://asean.org/cooperation-agreement-between-member-countries-of-asean-and-european-community-kuala-lumpur-7-march-1980/>
2. Co-chairs' press release of the 23rd ASEAN-EU ministerial meeting. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/12/01/co-chairs-press-release-of-the-23rd-asean-eu-ministerial-meeting/>
3. Nuremberg Declaration on an EU-ASEAN Enhanced Partnership. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/2007_16_nuremberg_declar.pdf

4. The European Union and ASEAN. URL: https://www.eeas.europa.eu/asean/european-union-and-asean_en?s=47
5. Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia. URL: <https://asean-aipr.org/wp-content/uploads/2018/07/Treaty-of-Amity-and-Cooperation-in-Southeast-Asia-1976-TAC.pdf>
6. EU-ASEAN Ministerial Meeting: Opening remarks by High Representative/Vice-President Josep Borrell. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-asean-ministerial-meeting-opening-remarks-high-representativevice-president-josep-borrell_en
7. EU-ASEAN Strategic Partnership. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-asean-strategic-partnership_en

Література:

1. Коломієць О.В. Концепція «співтовариства безпеки» АСЕАН як геополітична модель національної безпеки. URL: <https://vmv.kyvu.edu.ua/series/vipusk4/18.pdf>
2. Комарницький М. АСЕАН та Європейський Союз: становлення та розвиток відносин. *Вісник Львівського університету*. Серія: Міжнародні відносини. 2016. Вип. 38. С. 59–69. URL: <https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/2350-5110-1-PB.pdf>
3. BLUE BOOK 2019. EU-ASEAN Cooperation. URL: https://euinasean.eu/wp-content/uploads/2021/04/eu-asean_blue_book_2019.pdf
4. BLUE BOOK 2020. EU-ASEAN Natural Partners. URL: <https://euinasean.eu/wp-content/uploads/2021/07/EU-ASEAN-Blue-Book-2020-eDocument.pdf>
5. EU ASEAN STRATEGIC PARTNERS. Blue Book 2021. URL: <https://euinasean.eu/wp-content/uploads/2021/04/Blue-Book-2021.pdf>
6. 45 YEARS OF RELATIONS. EU-ASEAN STRATEGIC PARTNERSHIP. Blue Book 2022. URL: <https://euinasean.eu/wp-content/uploads/2022/11/Blue-Book-EU-ASEAN-2022.pdf>

Питання для самоконтролю та дискусії:

1. Перша проблемна дискусія виникла в АСЕАН стосовно вступу Великобританії до ЄС 1973 р. Що так збентежило країни-члени АСЕАН, зокрема Малайзію та Сінгапур?
2. Яка угода стала правовою основою формальних відносин АСЕАН-ЄЕС?
3. Економіка довгий період часу була основою відносин між державами, проте в 90-х р. ХХ ст. ситуація змінюється. Які питання виходять на перший план?

4. Чим обумовлена ідея створення «нової динаміки у відносинах ЄС-АСЕАН»?
5. Чому питання дотримання прав людини та проблема Східного Тимору стали суперечливими у відносинах ЄС-АСЕАН?
6. Чому М'янма «тримала в заручниках» відносини між ЄС та АСЕАН?
7. Які були підходи ЄС та АСЕАН до вирішення Камбоджійської проблеми: діалог чи конфронтація?
8. Які умови мала виконати АСЕАН, щоб було створено зону вільної торгівлі АСЕАН-ЄС?
9. Яку користь сьогодні отримує АСЕАН від поглибленого співробітництва з ЄС?
10. Що могла запропонувати ЄС організація АСЕАН з позиції власного досвіду інтеграції? Які відносини панують між державами: «донор-реципієнт» чи рівноправне партнерство?

Семинар 7.

Європейський Союз і Центральна Азія: оновлене партнерство в дії

1. ЄС і Центральна Азія: стратегія нового партнерства.
2. Відносини з ЄС:
  - ЄС-Казахстан
  - ЄС-Киргизька Республіка
  - ЄС-Таджикистан
  - ЄС-Туркменістан
  - ЄС-Узбекистан

Персоналії: *Хав'єр Солана, Жозе Мануел Баррозу, Франк-Вальтер Штанмайєр, Нурсултан Назарбаєв, Касим-Жомарт Токаєв? Садир Жапаров, Емомалі Рахмон, Сердар Бердимухамедов, Шавкат Мірзієєв*

Довідково:

Global Gateway Initiative «Глобальний шлюз» – всесвітня стратегія Європейського Союзу щодо інвестування в інфраструктурні проєкти та встановлення економічних партнерств на основі певних принципів.

Проєкт був ініційований Єврокомісією під керівництвом Урсули фон дер Ляєн у 2021 році. Запланована дата завершення – 2027 рік.

Методичні рекомендації:

ЄС підтримує відносини з п'ятьма країнами Центральної Азії з моменту проголошення їх незалежності в 1991 р. Зростаюча динаміка двосторонніх відносин підтвердила наявність суттєвого потенціалу для стратегічного співробітництва ЄС із країнами регіону. Країни-члени ЄС визнавали, що їхні

двосторонні відносини можуть бути поліпшені завдяки більш координованому та цілеспрямованому спільному підходу щодо країн Центральної Азії.

Розглядаючи **перше питання**, варто зосередитись на періоді після 2007 р., коли була прийнята Стратегія нового партнерства між ЄС та Центральною Азією. Проаналізуйте даний документ, про який комплекс цілей та цінностей у ньому йдеться? Поясніть, що обумовило появу в 2019 р. нової стратегії ЄС для регіону, визначте її особливості.

Розгляньте ініціативи, орієнтовані на практичне застосування Стратегії в таких пріоритетних напрямках, як спільні виклики безпеці, правова держава, освіта, охорона довкілля, водні ресурси. Зверніть увагу, що діяльність у рамках цих ініціатив теж поєднує регіональні та двосторонні підходи.

Врахуйте, що для того, щоб повністю оцінити роль ЄС у цьому регіоні великого потенціалу і зростаючої важливості, слід зважати на ухвалену 2003 р. Стратегію Безпеки ЄС і двосторонні домовленості між Європейським Співтовариством і країнами Центральної Азії, численні програми підтримки з боку країн-членів ЄС та структур ЄС.

Підготовка до **другого питання** – це міні дослідження. Оберіть одну із країн Центральної Азії, та, проаналізувавши джерела, літературу, підготуйте презентацію на 10-15 слайдів щодо її відносин з ЄС. Зосередьтесь на висвітленні таких аспектів як:

- політичні відносини;
- розвиток співробітництва;
- економічні та торгівельні відносини;
- енергетичне співробітництво;
- навколишнє середовище та зміна клімату.

Джерела:

1. EU builds a strong and modern partnership with Central Asia. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/factsheet_centralasia_2019.pdf
2. Eu-Central Asia relations. URL: <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/EU-Central%20Asia%20relations%20factsheet.pdf>
3. Central Asia: Council adopts a new EU strategy for the region. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/06/17/central-asia-council-adopts-a-new-eu-strategy-for-the-region/>
4. Central Asia Rule of Law Programme. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/central-asia-rule-law-programme_und_en
5. Global Gateway Forum 2023. URL: https://international-partnerships.ec.europa.eu/index_en
6. Council Conclusions on the New Strategy on Central Asia. Brussels, 17 June 2019. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/39778/st10221-en19.pdf>
7. JOINT COMMUNICATION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL. The EU and Central Asia: New Opportunities for a Stronger Partnership. Brussels, 15.5.2019. URL:

https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/joint_communication_-_the_eu_and_central_asia_-_new_opportunities_for_a_stronger_partnership.pdf

8. Ready4Trade in Central Asia. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/ready4trade-central-asia_en
9. The European Union and Central Asia: the new partnership in action. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/the_european_union_and_central_asia_the_new_partnership_in_action.pdf

ЄС-Казахстан

1. Delegation of the European Union to the Republic of Kazakhstan. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/kazakhstan_en?s=222
2. The European Union and Kazakhstan. URL: https://www.eeas.europa.eu/kazakhstan/european-union-and-kazakhstan_en?s=222

ЄС-Киргизька Республіка

1. Delegation of the European Union to the Kyrgyz Republic. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/kazakhstan_ru?s=222
2. EU-Kyrgyz Republic relations. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-kyrgyz-republic-relations_en

ЄС-Таджикистан

1. Delegation of the European Union to Tajikistan. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/tajikistan_en?s=228
2. The European Union and Tajikistan https://www.eeas.europa.eu/tajikistan/european-union-and-tajikistan_en?s=228

ЄС-Туркменістан

1. Delegation of the European Union to Tajikistan. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/tajikistan_en?s=228
2. The European Union and Turkmenistan. URL: https://www.eeas.europa.eu/turkmenistan/european-union-and-turkmenistan_en?s=231

ЄС-Узбекистан

1. Delegation of the European Union to Uzbekistan. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/uzbekistan_en?s=233
2. EU-Uzbekistan Partnership and Cooperation Agreement of 1 July 1999. URL: <https://www.europarl.europa.eu/delegations/mt/eu-uzbekistan-partnership-and-cooperatio/product-details/20170717DPU10943>

3. EU - Uzbekistan relations. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/uzbekistan/eu-uzbekistan-relations_en

Література:

1. Це більше не радянські республіки: Боррель відзначив стратегічну вагу Центральної Азії для ЄС. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3607627-ce-bilse-ne-radanski-respubliki-borrel-vidznaciv-strategicnu-vagu-centralnoi-azii-dla-es.html>
2. Гончар М., Іщук О., Лесняк С. Центральна Азія – Європейський Союз (+ Україна): перспективи і виклики. URL: <https://analytics.intsecurity.org/ukraine-eu-central-asia/>
3. Польовик С. Росія, Китай та Туреччина ведуть боротьбу за впливи у Центральній Азії. Європа повинна бути активнішою у своїй зовнішній політиці. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/nastav-chas-onovlennya-strategii-stosovno-centralnoi-azii/>
4. Рада ЄС ухвалила оновлену стратегію щодо Центральної Азії. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2722660-rada-es-uhvalila-onovlenu-strategiu-sodo-centralnoi-azii.html>
5. Раджабов Б. Як ЄС може зміцнити свої позиції в Центральній Азії. URL: <https://www.ipg-journal.io/ua/regioni/azija/jak-jes-mozhe-zmicniti-svoji-poziciji-v-centralnii-aziji-1685/>
6. Центральна Азія – великий геополітичний шпагат Європи. URL: <https://www.dw.com/uk/centralna-azia-velikij-geopolitichnij-spagat-evropi/a-66034469>
7. New head of EU delegation starts work in Tashkent. URL: <https://www.gazeta.uz/en/2016/09/27/stiprais/>
8. Ziyodullayeva N. Cooperation between Uzbekistan and the European Union is developing at a new stage. URL: https://uza.uz/en/posts/cooperation-between-uzbekistan-and-the-european-union-is-developing-at-a-new-stage_491378

Питання для самоконтролю та дискусії:

1. Чи взято до уваги у Стратегії нового партнерства між ЄС та Центральною Азією (2007 р.) особливості країн Центральної Азії та чи розроблено індивідуальні підходи до кожної з них?
2. Які документи були розроблені для реалізації Стратегії?
3. Чи можна вважати політику щодо Центральної Азії повноправною складовою загальної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС? Думку обґрунтуйте.
4. Що обумовило появу в 2019 р. нової стратегії ЄС для регіону?

5. Які три пріоритетні напрямки відносин ЄС з регіоном Центральної Азії задекларовані в Стратегії 2019 р.?
6. Євросоюз висловив намір укласти взаємовигідні угоди про розширене партнерство та співпрацю з усіма зацікавленими країнами регіону Центральної Азії. Що є головною метою таких угод?
7. Чому співробітництво щодо сприяння миру в Афганістані є спільним інтересом ЄС та країн Центральної Азії?
8. Китай та Європа: хто лідирує в конкуренції за Центральну Азію?
9. Жозеп Боррель відзначав: *«ЄС має давню присутність у Центральній Азії та історію налагодження зв'язків для більшої довіри та спільних цілей, які сприяють зростанню та стабільності. У цей час інтенсивної геополітичної конкуренції, нових загроз безпеці та викликів заснованому на правилах міжнародному порядку важливо, щоб ми продемонстрували рішучість у наших зусиллях щодо розвитку нашої взаємної співпраці. Я радий, що стратегія EU's Global Gateway продовжує працювати в регіоні – запускаються дві нові ініціативи Team Europe щодо води, енергетики та боротьби зі зміною клімату та цифрового зв'язку. Обидві ініціативи Team Europe базуватимуться на синергії та можливостях співпраці з державами-членами ЄС та європейськими фінансовими установами розвитку – справжні європейські командні зусилля»*. Що Вам відомо про ці дві глобальні ініціативи ЄС в Центральній Азії, до організації яких долучився Боррель?
10. *«Один зі студентів Академії ОБСЄ у розмові зі Штайнмаєром каже, що його не залишає надія, що всі п'ять республік зможуть колись об'єднатися у свого роду союз. Пізніше студентка з півдня Киргизстану каже, що хоча це є утопією і таким, як ЄС, союз центральноазійських республік ніколи не буде, існує «центральноазійська ідентичність», зв'язок культур через спільну історію»³*. Прокоментуйте ці висловлення та поміркуйте, чи може «центральноазійська ідентичність» сприяти розбудові регіональної співпраці? Чи дійсно союз центральназійських республік – лише нездійсненна мрія?

Семінар 8.

ЄС-Центральна Азія: зміцнення прав людини, верховенства права та демократії

1. Спільний правовий простір між Європою і Центральною Азією та посилення захисту прав людини.
2. Збільшення прозорості та боротьба з економічними злочинами.

³ Польовик С. Росія, Китай та Туреччина ведуть боротьбу за впливи у Центральній Азії. Європа повинна бути активнішою у своїй зовнішній політиці. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/nastav-chas-onovlennya-strategii-stosovno-centralnoi-azii/>

3. Сприяння ефективному функціонуванню державних інститутів та органів державного управління.

Довідково:

Програма Ради Європи HELP (**H**uman **R**ights **E**ducation for **L**egal **P**rofessionals) – Навчання у сфері прав людини для представників юридичних професій – освітня програма, що впроваджується в рамках Ради Європи з 2006 року. Вона реалізується у відповідності з Рекомендацією (2004)⁴ Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо застосування Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці практикуючих юристів (суддів, прокурорів, адвокатів та інших юристів), Інтерлакенською декларацією (2010) і Брайтонською декларацією (2012). Програма фінансується Трастовим фондом з прав людини, заснованим у березні 2008 року Норвегією спільно з РЄ та Банком Розвитку (структурою РЄ). Пізніше до Фонду приєдналися ще кілька країн.

Основною метою програми HELP є сприяння державам-членам у застосуванні Європейської конвенції з прав людини на національному рівні.

Методичні рекомендації:

Програма з верховенства права в Центральній Азії (2020–2024)⁴ була розроблена в рамках співпраці між Європейським Союзом, Радою Європи та владою країн Центральної Азії (Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан).

Програма спрямована на зміцнення прав людини, верховенства права та демократії в країнах Центральної Азії відповідно до європейських та інших міжнародних стандартів. Основним методом роботи є надання допомоги в проведенні реформ на основі підходу, що враховує особливості та потреби кожної окремої країни.

Розгляд **першого питання** присвячений такому компоненту Програми, як сприяння створенню спільного правового простору між Європою і Центральною Азією та посилення захисту прав людини. Варто відзначити стратегічну мету цього компонента та відзначити, як її планується досягати. Зверніть увагу на необхідність підвищення обізнаності про конвенції Ради Європи та посилення захисту прав людини за допомогою освіти. Зверніть увагу на функціонування програми HELP.

Розглядаючи **друге питання**, варто відзначити, що в країнах Центральної Азії проводилися реформи, спрямовані на запобігання корупційним практикам і покарання корупціонерів, з метою поліпшення ділового клімату в регіоні та сприяння сталому економічному розвитку. Проаналізуйте, чи вдалося у підсумки поліпшити умови для бізнесу та підвищити якість антикорупційних систем у всьому регіоні.

У **третьому питанні** слід відзначити, як країни Центральної Азії працюють над реформуванням своїх інститутів і державного управління відповідно до міжнародних стандартів у сфері верховенства права.

---

⁴ Була продовжена до 2024 р.

Проаналізуйте, яка робота ведеться в галузі прав людини (доступ до правосуддя, право на справедливий судовий розгляд тощо).

В цілому слід врахувати, що робота в рамках компонентів Програми базується на правозахисному підході та бере до уваги такі комплексні та всеосяжні питання, як недискримінація та врахування гендерної проблематики. Залежно від характеру заходів забезпечується повноцінна участь громадянського суспільства в реалізації завдань Програми.

Джерела:

1. Evaluation of the EU's human rights policies and engagement in Central Asia. URL: file:///C:/Users/1/Downloads/EUCAM-Working-Papers-Reports-17.pdf
2. Central Asia Rule of Law Programme. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/central-asia-rule-law-programme_und_en#:~:text=The%20Programme%20aims%20to%20improve,on%20a%20demand%2Ddriven%20approach.
3. Central Asia Rule of Law Programme Co-ordination Team Directorate of Programme Co-ordination Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/prems-002723-gbr-1506-depliant-central-asia-rule-a5-web/1680aa51df>
4. EU-Kazakhstan Human Rights Dialogue, Press Release, Astana, 27 November 2013. URL: http://eeas.europa.eu/statements/docs/2013/131127_01_en.pdf
5. Final Review on Implementation of the National Action Plan for Human Rights for 2009-2012 by the Republic of Kazakhstan. URL: <http://www.bureau.kz/news/download/362.pdf>
6. HELP in Central Asia. URL: <https://www.coe.int/en/web/national-implementation/help-human-rights-education-for-legal-professionals-in-central-asia>
7. Improving the lives of citizens by reinforcing human rights, democracy and rule of law is the main goal of the Central Asia Rule of Law Programme, financed by the European Union and the Council of Europe and implemented by the Council of Europe. URL: <https://pjp-eu.coe.int/en/web/central-asia>
8. NGO Report on the Republic of Tajikistan's Implementation of the International Covenant on Civil and Political Rights, July 2013. URL: http://www2.ohchr.org/English/bodies/hrc/docs/NGOs/NGOsCoalition_Tajikistan_En.pdf
9. The European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). URL: https://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=01_Presentation&lang=EN

Література:

1. Дорошко М. Держави пострадянського простору у світовій політиці К. Знання, 2010. 66 с.

2. Левик Б. Пострадянські республіки Центральної Азії в умовах геополітичних викликів наприкінці XX – початку XXI ст. Донецьк: ТОВ «Східний видавничий дім», 2014. 188 с.
3. Bhavne D. The EU and Kazakhstan. Balancing Economic Cooperation and Aiding Democratic Reforms in the Central Asian Region. *CEPS Policy Brief* No. 127. May 2007.
4. Human Rights in Eastern Europe and Central Asia. Review of 2019. URL: https://www.amnesty.org/en/documents/eur01/1355/2020/en/?fbclid=IwAR3sAgcTu8s2Fm82OJBG_wmfRbpMLABr9heLrRbuIzzmNItbS5ZFduehe-k
5. Tsertsvadze T. and Boonstra J. Mapping EU Development Aid to Central Asia', EUCAM Factsheet 1, 18 July 2013. URL: http://www.eucentralasia.eu/uploads/tx_icticontent/EUCAM-FS-1-EN.pdf

Питання для самоконтролю та дискусії:

1. Чи є схожість в правових системах континентальної Європи та Центральної Азії?
2. Чи вдалося демократичним принципам укорінитися в суспільствах країн Центральної Азії та правлячих елітах та замінити авторитарні методи правління, успадковані з минулого?
3. Які заходи вживаються країнами Центральної Азії для запобігання порушення прав людини, боротьби з корупцією та зловживанням владою, поганого ставлення до людей, позбавлених волі, тощо?
4. Європейський політичний та соціальний досвід є цікавим та привабливим для еліт та народів Центральної Азії?
5. Що таке права людини? Яке визначення прав людини дали б ви?
6. Чому неприпустимо порушувати чиєсь право на життя? Чому неприпустимо позбавляти когось життя? Це однакові запитання?
7. Чи можна використовувати захист прав людини для виправдання військової кампанії?
8. Чи можна культурні цінності ставити вище від універсальності прав людини?
9. Як ви вважаєте, чому виникла необхідність у прийнятті міжнародних угод замість розробки окремими країнами власних стандартів?
10. Ви знаєте, що робити, якщо порушені ваші права людини?

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ

- Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. URL:
<https://www.osce.org/odihr/>
- Європейська комісія з питань ефективності правосуддя. URL:
<https://www.coe.int/en/web/cepej/>
- Європейська комісія. URL: https://commission.europa.eu/index_en
- Європейський суд з прав людини. URL: <https://www.echr.coe.int/home>
- Управління Верховного комісара ООН з прав людини. URL:
<https://www.osce.org/odihr/>

АКРОНІМИ ТА АБРЕВІАТУРИ ACRONYMS AND ABBREVIATIONS

1. Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС) – Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC)
2. Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР) – Asia Pacific (APAC)
3. Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) – Association of South East Asian Nations (ASEAN)
4. Африканський Союз (АС) – African Union (AU)
5. ГАТТ Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ) – General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)
6. Зона вільної торгівлі (ЗВТ) – Free trade area (FTA)
7. Європейська ініціатива в галузі демократії та прав людини (ЄДПЛ) прав людини – The European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR)
8. Європейська економічна спільнота або Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) – European Economic Community (EEC)
9. Європейська Комісія (ЄК) – European Commission (EC)
10. Європейське об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС) – European Coal and Steel Community (ECSC)
11. Європейське оборонне агентство (ЄОА) – European Defence Agency (EDA)
12. Європейська служба зовнішньої діяльності (ЄСЗД) – European External Action Service (EEAS)
13. Європейський Союз (ЄС) – European Union (EU)
14. Економічне й валютне співтовариство Центральної Африки (ЦАВЕС) – Central African Economic and Monetary Community (CEMAC)
15. Економічне співтовариство країн Центральної Африки (ЕКОЦАС) – Economic Community of Central African States (ECCAS)
16. Країни АКТ (Африка, Карибський басейн і Тихий океан) – ACP countries (African, Caribbean and Pacific)
17. Митний Союз (МС) – European Union Customs Union (EUCU)
18. Моніторинг Європи та Центральної Азії – Europe-Central Asia Monitoring (EUCAM)
19. Новий трансатлантичний порядок денний (НТА) – New Transatlantic Agenda (NTA)
20. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) – Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)
21. Організація Об'єднаних Націй (ООН) – United Nations (UN)
22. Північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА) – North American Free Trade Area (NAFTA)
23. Постійне структуроване співробітництво (PESCO) – Permanent Structured Cooperation (PESCO)

24. Світова організація торгівлі (СОТ) – World Trade Organization (WTO)
25. Спільна безпекова та оборонна політика ЄС (СБОП) – EU Common Security and Defence Policy (CSDP)
26. Спільна зовнішня політика та політика безпеки ЄС (СЗППБ) – EU Common Foreign and Security Policy (CFSP)
27. Трансатлантичний бізнес-діалог – Transatlantic Business Dialogue (TABD)
28. Трансатлантичний споживчий діалог – Transatlantic Consumer Dialogue (TACD)
29. Транс-Тихоокеанське партнерство (ТПП) – Trans-Pacific Partnership (TPP)
30. Угоди про розширене партнерство та співробітництво – Enhanced Partnership and Cooperation Agreements (EPCA)

ФОРМИ КОНТРОЛЮ

Лекція – це форма навчання, що дає змогу здобувачам освіти отримати додаткову інформацію з досліджуваної тематики. Робота на лекціях передбачає зв'язок, що можна висвітлити схемою «лектор – здобувач освіти – лектор». На лекцію виносяться широкі питання з програми курсу, які дають основу для вивчення та розкривають зміст теми. Завданням лекції є структуризація знань здобувачів освіти, вироблення розуміння положень теми. Ініціатором роботи на лекції є саме лектор, який структурує та контролює процес подачі інформації слухачам. Здобувачі освіти є активними учасниками лекційного заняття. Нарахування балів за роботу здійснюватиметься за результатами тесту, запропонованого наприкінці лекційного курсу.

Оцінювання роботи на **семінарському занятті** виходить, насамперед, з повноти розкриття суті питання, здатності аргументовано та логічно представити його у відведений для цього час. Враховується ступінь самостійності підготовки, обов'язкове опрацювання рекомендованих документів, здатність аналізувати, критично мислити, робити висновки.

Робота на семінарському занятті оцінюється до 8 балів за одне заняття.

Підсумкова оцінка за заняття враховує такі активності здобувачів освіти:

- відповідь на семінарському занятті;
- запитання на семінарському занятті;
- рецензування відповіді;
- доповнення на семінарському занятті;
- участь у дискусії;
- якість виконання завдання до заняття.

Відповідь на занятті – це повідомлення з питання, винесеного на обговорення. Цей виступ повинен бути чітко структурований і містити основні результати наукового вивчення проблеми. При підготовці до окремих занять пропонуються міні дослідження, представлення результатів яких відбуватиметься у вигляді презентації. Здобувачі освіти можуть ставити питання в ході обговорення проблем, винесених на заняття. Питання також дозволяють виявити ступінь готовності студента. Рецензування відповіді на практичному занятті передбачає визначення рівня виступу з питання, винесеного на обговорення.

Доповнення на занятті передбачає стисле повідомлення, що не повинно повторювати аргументацію та фактичний матеріал доповідача. Цінність доповнення полягає у приверненні уваги до тих аспектів питання, які не знайшли висвітлення у виступі доповідача.

Передбачено також виконання **самостійної роботи** у вигляді написання есе. Обсяг есе – до 3 сторінок формату А 4. Посилання на джерела та літературу – обов'язкові.

Підсумковий контроль знань студентів здійснюється наприкінці вивчення курсу у формі **заліку**.

РОЗПОДІЛ БАЛІВ

Види робіт													СРС	Залік	Разом
Лекції					Практичні										
1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	6	7	8	до 14 балів	до 25 балів	до 100 балів
До 5 балів					до 56 балів										

ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗА ШКАЛОЮ ECTS

А (Відмінно)	90 – 100	Видатна робота з мінімальними помилками
В (Дуже добре)	83 – 89	Вище середнього стандарту, але з деякими незначними помилками
С (Добре)	75 – 82	В цілому гарна робота, але з помітними помилками
Д (Задовільно)	68 – 74	Пристойно, але зі значними помилками
Е (Достатньо)	60 – 67	Задовольняє мінімальні вимоги
FX (Незадовільно)	35 – 59	Необхідно виконати певну додаткову роботу для успішного складання (доопрацювати)
F (Незадовільно)	0 – 34	Необхідна значна подальша робота (повторний курс навчання з дисципліни)

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПРОЄКТ

«ЄВРОПА ТА ЄВРОПЕЙЦІ У СВІТЛІ ЗМАГАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ» проект програми Erasmus+ напрямку Jean Monnet № 101127471, ERASMUS-JMO-2023-MODULE

Європейський вектор, який реалізується в українській зовнішній та внутрішній політиці, статус кандидата в члени ЄС, зумовлюють потребу у вивченні, усвідомленні й поширенні серед громадян України образу європейського суспільства в усіх проявах. Освіта, й насамперед вища, в цьому процесі відіграє визначальну роль, оскільки саме сьогоднішні студенти є потенційно найбільш свідомими носіями європейських цінностей у найближчому майбутньому.

Проект «Європа і європейці в світлі змагань інтелектуальних традицій» має на меті продовжити низку активностей в галузі Європейських студій, які систематично здійснюються в НУЧК з 2015 р. Проект спрямований на дослідження концептуальних підходів до ключових проблем, вирішенням яких переймається європейське співтовариство, а саме демографії, гендерної толерантності, стратегії розвитку Євросоюзу в глобалізованому світі, а також представлення Європи як відкритого конкурентного простору інтелектуального осмислення історії та майбутнього. Очевидно, що у зв'язку з російсько-українською війною та її наслідками, насамперед, політичними, економічними, соціальними, демографічними, нарешті геополітичними та світоглядними, ці проблеми стануть досить гострими й в Україні. Відтак, вивчення досвіду життя з цими проблемами та їх розв'язання, напрацьований європейськими інтелектуалами і впроваджений у Європі, стане вельми цінним знанням задля подолання цих проблем в Україні.

Ознайомлення студентів, викладачів університету та вчителів шкіл, представників органів місцевої влади та самоврядування, політиків та громадськості зі здобутками європейців у цих сферах, розкриття методології дослідження проблем та прийняття рішень, витоків формування політики, впровадження ефективних рішень, контролю та зворотного зв'язку в громадянському суспільстві, системах управління, спрямованих на формування позитивного іміджу Європи, просування інтересів Європи в глобалізованому світі, популяризації європейського способу життя на основі демократичних цінностей дозволить підготувати соціально активну та

всєбїчно освїчену частину українського соціуму до життя та діяльності у суспільствї, яке оновлюється та розвивається на основї європейської системи цїнностей.

Проект передбачає:

1) викладання: розробку навчальних дисциплїн

•«Європа, європейці та інші: міграція як глобальна / демографїчна / гуманїтарна проблема» (доц. Кеда М.К.);

•«Європа мїж / з / попереду Америки та Азїї: конкуренція стратегїй розвитку» (доц. Стрїлюк О.Б.);

•«Історики та історїї Європи пїсля вїйни / методологїчних «поворотів» / створення ЄС: погляди зсередини та ззовнї» (доц. Острянюк А.М.);

•«Стать і гендер: концептуальне коріння європейської толерантності / традицій / свїтогляду» (доц. Юда Л.А.).

2) видання навчально-методичних посїбникїв, практикумїв, курсїв лекцїй, наукових та інших публїкацїй з означеної тематики;

3) проведення конференцїй, круглих столїв.

Змїст діяльності та очїкуванї результати:

- проаналїзувати полїтику Європейського Союзу та експертнї думки їнтелектуалїв щодо демографїї, мїграцїї, гендерної рївності, стратегїчного розвитку та історїї Європи і спїввїднести їх з українським баченням цих проблем;

- розробити та органїзувати викладання чотирьох авторських спецкурсїв на основї їнновацїйних технологїй для студентїв-гуманїтарїїв;

- розробити навчальну програму пїдвищення квалїфїкацїї для шкїльних вчителїв, представникїв органїв державної та мїсцевої влади, громадських активїстїв з питань демографїї та мїграцїї в Європі, гендерної толерантності, стратегїчного розвитку Європи у глобальній перспективї, а також їнтелектуального осмислення та репрезентацїї Європи як суб'єкта їсторичного процесу;

- розробити та створити їнтелектуальну онлайн-гру для школярїв, присвячену вирїшенню та толерантності питань гендерної рївності в Європі, мїграцїї та мїгрантїв, стратегїчному баченню їсторїї та майбутнього Європи в їнтерпретацїї їнтелектуалїв;

- органїзувати науковї дослїдження студентами та викладачами проблем, порушених у процесї викладання, провести низку наукових форумїв для поширення результатїв дослїджень;

- пїдготовка та видання дидактичних матерїалїв і методичних посїбникїв для авторських спецкурсїв.

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Для нотаток

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

СТРІЛЮК Олена Борисівна

**ЄВРОПА МІЖ / З / ПОПЕРЕДУ АМЕРИКИ ТА АЗІЇ:
ЗМАГАННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ**

Навчально-методичний посібник
для організації освітнього процесу за кредитно-трансферною системою для
здобувачів освіти освітнього ступеня бакалавр
у галузі гуманітаристики

Технічний редактор

О. Клімова

Комп'ютерний набір

О. Стрілюк

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17500-6250 ПР від 16.11.2010 р.*

Підписано до друку 30.10.2023 р. Формат 60 x 84 1/16.

Папір офсетний. Друк на різнографі.

Ум. друк. арк. 2,03. Обл.-вид. арк. 1,86.

Наклад 100 прим.

Редакційно-видавничий відділ ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка.

14013, вул. Гетьмана Полуботка, 53, к. 208.

Тел. 65-17-99.

chnpu.tipograf@gmail.com